

Osobní svoboda

Přednáška LPaS 7. 4. 2015

Ladislav Vyhnánek

Pojem osobní svobody

- Osobní svoboda ve specifickém slova smyslu: fyzická svoboda, svoboda od držení v uzavřených prostorech, omezení pohybu apod.
- V tomto pojetí je třeba hledat hranice mezi osobní svobodou a svobodou pohybu (čl. 14 Listiny, čl. 2 Protokolu č. 4 k Úmluvě); k tomu rozsudek ESLP *Guzzardi proti Itálii*, ze dne 6. 11. 1980, *Guzzardi proti Itálii*, č. 7367/76 či *Amuur proti Francii*.

Guzzardi proti Itálii

- Pan Guzzardi, podezřelý ze spolupráce s mafií, byl podle zákona o osobách ohrožujících bezpečnost a veřejnou morálku umístěn na malý ostrov u pobřeží Sardinie, kde byl nucen pobývat ve zchátralé části osady, zabírající asi jednu desetinu ostrova. Zbytek rozlohy ostrova byl totiž zastavěn velkou věznicí či byl nepřístupný. Tento ostrov nemohl pan Guzzardi opustit. Když podal stížnost k ESLP, v níž namítal mimo jiné porušení čl. 5 Úmluvy, oponovala italská vláda, že jde pouze o omezení svobody pohybu a nikoliv osobní svobody. Soud přihlédl k tomu, že Guzzardi byl pod přísným dohledem, mohl se pohybovat pouze na omezeném prostoru a možnost společenského kontaktu byla mizivá.

Základní analýza osobní svobody

- Negativní právo (svoboda), spadající do tzv. první generace základních práv (jde o jedno z prvních prakticky prosazovaných základních práv – např. *habeas corpus*;
- S osobní svobodou jsou ovšem spojeny i pozitivní závazky státu;
- Nositel: fyzická osoba (PO z povahy věci ne)
- Adresát: veřejná moc (prakticky stát), přípustný je zřejmě určitý nepřímý horizontální účinek (k tomu např. i *Storck proti Německu*, role VOP)
- Omezení je přípustné (srov. dále)

Zakotvení osobní svobody

- Čl. 8 Listiny
- Čl. 5 Úmluvy
- Důležité koncepční rozdíly mezi těmito úpravami!
- Celá řada institutů omezení osobní svobody na zákonné úrovni: trestní právo – zadržení, vazba, trest odnětí svobody, ochranná opatření; správní právo – tzv. administrativní detence (azylové a cizinecké věci), medicínské právo: detence podle §§ 38 až 40 zákona o zdravotních službách aj. + příslušné procesní předpisy
- Navíc zákonné provedení pozitivních povinností státu (např. §§ 170 a 171 TrZ)

Omezení osobní svobody: vztah Úmluvy a Listiny

- Podstatné rozdíly z hlediska vymezení přípustnosti omezení osobní svobody.
Úmluva – taxativní výčet důvodů (čl. 5 odst. 1 Uml):

Každý má právo na svobodu a osobní bezpečnost. Nikdo nesmí být zbaven svobody kromě následujících případů, pokud se tak stane v souladu s řízením stanoveným zákonem:

- a. zákonné uvěznění po odsouzení příslušným soudem;
- b. zákonné zatčení nebo jiné zbavení svobody osoby proto, že se nepodrobila rozhodnutí vydanému soudem podle zákona, nebo proto, aby bylo zaručeno splnění povinnosti stanovené zákonem;
- c. zákonné zatčení nebo jiné zbavení svobody osoby za účelem předvedení před příslušný soudní orgán pro důvodné podezření ze spáchání trestného činu nebo jsou-li oprávněné důvody k domněnce, že je nutné zabránit jí ve spáchání trestného činu nebo v útěku po jeho spáchání;
- d. jiné zbavení svobody nezletilého na základě zákonného rozhodnutí pro účely výchovného dohledu nebo jeho zákonné zbavení svobody pro účely jeho předvedení před příslušný orgán;
- e. zákonné držení osob, aby se zabránilo šíření nakažlivé nemoci, nebo osob duševně nemocných, alkoholiků, narkomanů nebo tuláků;
- f. zákonné zatčení nebo jiné zbavení svobody osoby, aby se zabránilo jejímu nepovolenému vstupu na území, nebo osoby, proti níž probíhá řízení o vyhoštění nebo vydání.

Omezení osobní svobody: vztah Úmluvy a Listiny

- Listina zakotvuje explicitně pouze požadavek zákonnosti (čl. 8 odst. 2 Listiny): Nikdo nesmí být stíhán nebo zbaven svobody jinak než z důvodů a způsobem, který stanoví zákon. Nikdo nesmí být zbaven svobody pouze pro neschopnost dostát smluvnímu závazku.
- Implicitně musejí být respektovány ústavní principy proporcionality a rovnosti.

Omezení osobní svobody: procedurální aspekty

- **Poučovací povinnost**: Každá osoba omezená na svobodě, musí být seznámena neprodleně a v jazyce jemuž rozumí, s důvody svého zatčení a s každým obviněním proti sobě (čl. 5 odst. 2 Úmluvy).
- Poučení musí být **efektivní**, nikoliv toliko formální (rozhodnutí ESLP o přijatelnosti ze dne 7. 12. 1999, *Kerr proti Spojenému království*, č. 40451/98): „čl. 5 odst. 2 zajišťuje, aby každá zadržaná osoba věděla, proč je omezena na svobodě. Toto ustanovení tvoří integrální část ochrany poskytované čl. 5 Úmluvy. Pro účely odst. 2 musejí být každé osobě sděleny jednoduchým, srozumitelným a nikoliv technickým jazykem, kterému je schopna porozumět, faktické i právní důvody jejího zadržení, aby této bylo umožněno, pokud to uzná za vhodné, podat návrh na přezkoumání omezení osobní svobody soudem v souladu s odst. 4. (...) Zda bylo toto poučení provedeno neprodleně musí být rozhodnuto v každém jednotlivém případě s přihlédnutím k okolnostem.“

Omezení osobní svobody: procedurální aspekty

- Odškodnění: Nikoliv preventivní, nýbrž reparační prostředek;
- Podle čl. 5 odst. 5 má každý, kdo byl obětí zatčení nebo zadržení v rozporu s ustanoveními čl. 5, má nárok na odškodnění. Odškodnění je vynutitelné, a pokud vnitrostátní právo neobsahuje ustanovení, podle nichž by bylo možno odškodnění provést, jedná se o porušení čl. 5 odst. 5 Úmluvy (k tomu srov. českou situaci). Jde tak o speciální ustanovení k čl. 13 Úmluvy, který zakotvuje právo na účinný prostředek nápravy.

Omezení osobní svobody: procedurální aspekty

- Minimální role soudů je předurčena čl. 5 odst. 4 Úmluvy: „Každý, kdo byl zbaven svobody zatčením nebo jiným způsobem, má právo podat návrh na řízení, ve kterém by soud urychleně rozhodl o zákonnosti jeho zbavení svobody a nařídil propuštění, je-li zbavení svobody nezákonné.“
- Existuje ovšem více modelů soudního přezkumu.
- Model konstitutivní: rozhodnutí soudu je nutnou podmínkou omezení osobní svobody. Teprve po právní moci rozhodnutí soudu je možné osobní svobodu omezit (odnětí svobody, ochranné léčení a zabezpečovací detence podle §§ 99 a 100 TrZ, částečně vazba).

Omezení osobní svobody: procedurální aspekty

- **Model automatického přezkumu**: k omezení osobní svobody dochází na základě jiné skutečnosti než rozhodnutí soudu, avšak soud musí v určité lhůtě rozhodnout o zákonnosti takového postupu. Uplatňuje se pro převzetí a držení v ústavu zdravotnické péče (čl. 8 odst. 6 Listiny).
- **Přezkum na návrh**: základní a historicky nejstarší model soudního přezkumu, který představuje s ohledem na čl. 5 odst. 4 Úmluvy nejnižší možný standard.

Procedurální aspekty: role dalších orgánů

- Veřejný ochránce práv: Kontroly zařízení (srov. níže), v nichž je omezována svobody (zprávy, doporučení), obdobně postupuje tzv. CPT;
- Vězeňská zařízení;
- Policejní cely;
- Zařízení, v nichž se vykonává ochranná nebo ústavní výchova;
- Zařízení pro zajištění cizinců;
- Azylová zařízení;
- Zařízení sociální péče;
- Zdravotnická zařízení;
- Zařízení sociálně-právní ochrany dětí aj.

Jednotlivé případy omezení

Odnětí svobody

- Čl. 5 odst. 1 písm. a) Úmluvy;
- Prakticky nevzniká mnoho lidskoprávních problémů;
- O zbavení svobody podle písm. a) musí rozhodovat nezávislý orgán, který má soudní charakter a dodržuje pravidla spravedlivého procesu;
- Avšak „spravedlnost nekončí za branami věznice“; srov. např. nálezy Pl. ÚS 32/08 o soudním přezkumu kázeňského opatření samovazby

Čl. 5 odst. 1 písm. b)

- Jde o případy, kdy osoba např. nezaplatila uloženou pokutu či nesplnila jinou povinnost uloženou rozhodnutím soudu. Toto ustanovení principiálně dovoluje i vězení pro dlužníky, jež je zakázáno ustanovením čl. 8 odst. 2 Listiny (a posléze Protokolem č. 4).
- Pokud jde o „zaručení povinnosti stanovené zákonem“, musí jít o povinnost specifickou a konkrétní, slučitelnou s Úmluvou, která nebyla splněna dobrovolně, osoba měla možnost ji splnit a neexistuje jiný způsob, jak zajistit splnění povinnosti (*Lawless proti Irsku*).

Čl. 5 odst. 1 písm. b)

- **Proporcionalita zásahu.** Není možné omezit osobní svobodu pro porušení bagatelní povinnosti (*Vasileva proti Dánsku*, odmítnutí legitimovat se po jízdě bez jízdenky).
- **Pochybnosti o konformitě některých částí ustanovení § 26 zákona o Policii ČR (zajištění)**

Zadržení a vazba

- Na osoby zadržené podle čl. 5 odst. 1 písm. c) se vztahují záruky podle čl. 5 odst. 3 Úmluvy: „(...) *musí být ihned předveden před soudce nebo jinou úřední osobu zmocněnou zákonem k výkonu soudní pravomoci a má právo být souzen v přiměřené lhůtě nebo propuštěn během řízení.*“
- Zadržení: čl. 8 odst. 3 Listiny + §§ 75 a násl. TrŘ; pouze za účelem předvedení před soud, zabránění TČ či útěku po spáchání TČ; přísné časové lhůty (do 48 hodin musí být osoba předvedena před soud – který má 24 h na rozhodnutí – či propuštěna)

- Vazba: vychází z úpravy v čl. 5 odst. 1 písm. c) a odst. 3 Úmluvy.
- Právo „být souzen v přiměřené lhůtě či propuštěn během řízení“; z toho plynou jistá časová omezení pro vazbu, přesné mantinely však nejsou z judikatury ESLP seznatelné (podle okolností případu – důvody průtahů, chování obviněného, složitost případů);
- Důvody vazby: důvodná obava, že obviněný
 - a) uprchne nebo se bude skrývat, aby se tak trestnímu stíhání nebo trestu vyhnul, zejména nelze-li jeho totožnost hned zjistit, nemá-li stálé bydliště anebo hrozí-li mu vysoký trest (útěková);
 - b) bude působit na dosud nevyslechnuté svědky nebo spoluobviněné nebo jinak mařit objasňování skutečností závažných pro trestní stíhání (koluzní);
 - c) že bude opakovat trestnou činnost, pro niž je stíhán, dokoná trestný čin, o který se pokusil, nebo vykoná trestný čin, který připravoval nebo kterým hrozil (předstízná);
- Maximální hranice (1 – 4 roky podle závažnosti TČ, 1/3 na přípravné řízení, 2/3 na řízení před soudem) jsou zakotveny v § 72a TrŘ; v závislosti na okolnostech může být z pohledu ESLP příliš i dvouletá či tříletá vazba (*Letellier proti Francii, Toth proti Rak.*)
- Další problémy: požadavek slyšení obviněného (i při rozhodování o dalším trvání vazby), přezkum důvodů (s postupujícím časem se vychyluje rovnováha právem chráněných zájmů, k tomu srov. *Rath, I. ÚS 2208/13*).

Medicínské detence

- Čl. 5 odst. 1, písm. e) (zákonné držení osob, aby se zabránilo šíření nakažlivé nemoci, nebo osob duševně nemocných, alkoholiků, narkomanů nebo tuláků);
- Požadavek proporcionality (*Enhorn proti Švédsku, Litwa proti Polsku*);
- Specificky ve vztahu k osobám „duševně nemocným“. tzv. *Winterwerp test* (s výjimkou naléhavých případů naléhavých případů nesmí být osoba zbavena své svobody dokud se spolehlivě neukázalo, že je duševně nemocná).
- 1) Existence duševní poruchy, vyžaduje objektivní lékařské posouzení.
- 2) Duševní porucha dále musí být druhu nebo stupně, který opravňuje k nedobrovolnému omezení osobní svobody.
- 3) Kromě toho musí být zákonnost pokračujícího omezení podmíněna trváním takovéto poruchy.
- Význam efektivního soudního přezkumu (I. ÚS 1974/14).

„Cizinecké“ detence

- Zajištění cizince podle cizineckého zákona (§§ 124 a násl.)
- Maximální lhůta (180, resp. 90 dní, za určitých okolností se prodlužuje až na 545); srov. Pl. ÚS 10/08;
- Azylové detence: § 46 azylového zákona (zákaz opustit přijímací středisko, resp. středisko na mezinárodním letišti).
- Velmi omezená ingerence ESLP či ÚS